

Μονή Αγίας Παρασκευής Καμινακίου

Ένα άγνωστο μέχρι σήμερα Μοναστήρι στο Λασιθί κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας

Του κ. **I.M. ΚΑΡΑΒΑΛΑΚΗ**

Το Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας σε συνεργασία με τον Δήμο Ηρακλείου και την Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη, κυκλοφόρησε το έτος 1994 στην σειρά "Ελληνολατινική Ανατολή" ένα τόμο με τα νοταριακά κατάστιχα του Ιωάννη Ολόκαλσου, νοταρίου Ιεράπετρας, έκδοση του Γιάννη Κ. Μαυρομάτη, Αναπληρωτή καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Στο κατάστιχο αυτό περιέχονται 251 νοταριακά έγγραφα κυρίως προικοσύμφωνα, πωλητήρια κλπ. που χρονολογούνται από το 1496 έως το 1543 και αφορούν στην περιοχή Ιεράπετρας. Σε δύο από τις διαθήκες του κατάστιχου γίνεται λόγος για πρώτη φορά για μια άγνωστη μέχρι σήμερα Μονή της Αγίας Παρασκευής του Καμινάκι του Οροπεδίου Λασιθίου, που λειτουργούσε εκεί αρχές του 16ου αιώνα, περίοδο που η περιοχή τελούσε υπό καθεστώς ερημώσεως.

Στην εργασία μας αυτή, μετά από μια σύντομη αναδρομή στα γεγονότα των πρώτων χρόνων της Ενετοκρατίας στο Λασιθί, που οδήγησαν στην ερήμωση του Οροπεδίου και στον τρόπο που αΐτη εφαρμόστηκε από τις Ενετικές Αρχές, θα εξετάσουμε τις πληροφορίες του Ολόκαλου σχετικά με την Μονή και τέλος θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο ερώτημα από ποιον και πότε ιδρύθηκε το άγνωστο μέχρι σήμερα Μοναστήρι.

Α) Το Οροπέδιο Λασιθίου στα πρώτα χρόνια της Ενετοκρατίας.

Το Οροπέδιο Λασιθίου, δυσπρόσιτο και απομονωμένο στα

Λασιθιώτικα Βουνά, αποτελούσε παλαιότερα ισχυρό φρούριο. Λόγω δε της γεωργικηνοτροφικής του παραγωγής, που εξασφάλιζε τα μέσα επιβίωσης σε μεγάλο αριθμό ανθρώπων, ήταν πάντα σημαντικό επαναστατικό κέντρο.

Έτσι οι πρώτοι Ενετοί άποικοι που βγήκαν από τον Χάνδακα μετά την κατάληψη της Κρήτης και οι οποίοι κατά τύχη ήταν εκείνοι που θα έρχονταν στο Οροπέδιο, έγιναν δεκτοί από τους Λασιθιώτες με τα όπλα (Επανάσταση Αγίου Στεφανιτών 1212). Λίγο αργότερα το Λασιθί υπήρξε και πάλι τόπος συγκεντρώσεως και ε-ζορμήσεως επαναστατών (Επανάσταση Χορτατσών 1273).

Όταν λοιπόν το 1283 εξεργγή η επανάσταση του Αλεξίου Καλέργη οι Ενετοί φεουδάρχες του Οροπεδίου, αισθανόμενοι ανασφάλεια πάνω στα Λασιθιώτικα βουνά, εγκατέλειψαν και πάλι τα φέουδά τους και κατέφυγαν στον Χάνδακα.

Οι Ενετικές Αρχές από την πλευρά τους, για να αποφύγουν την επέκταση της Επανάστασης προς τα Ανατολικά, έλαβαν ορισμένα προληπτικά μέτρα, το σημαντικότερο από τα οποία ήταν η κήρυξη του Οροπεδίου σαν τόπου ακατοίκητου (1284), στον Οποίο απαγορευόταν ακόμα και η βόσκηση των ζώων.

Ενώ λοιπόν συνεχιζόταν η επανάσταση, το Μεγάλο Συμβούλιο του Χάνδακα έλαβε μια πολύ σκληρή απόφαση. Το Οροπέδιο Λασιθίου έπρεπε όχι μόνο να εκκενωθεί από τους κατοίκους του, αλλά και να μείνει δια παντός ακατοίκητο. Σε εφαρμογή αυτής της απόφασης οι κάτοικοι του Λασιθίου μεταφέρθηκαν βίαια στα χωριά γύρω από το Οροπέδιο, τα σπίτια τους και τα διάφορα άλλα κτίσματα κατεδαφίστηκαν, ενώ απαγορεύτηκε τόσο η προσέγγιση ανθρώπων με την ποινή του θανάτου, όσο και η βόσκηση των ζώων με την ποινή αποκοπής ενός ποδιού του παραβάτου. Έτσι το Λασιθί ερημώθηκε (1293).

Φαίνεται όμως πως αυτές οι αυστηρές διαταγές σιγά - σιγά ατονούσαν, οπωσδήποτε δε δεν λαμβανόταν υπόψη από τους επαναστάτες. Για τον λόγο αυτό κάθε τόσο οι Ενετοί αναγκάζονταν να τροποποιούν και να συμπληρώνουν τις σχετικές αποφάσεις, όπως έγινε:

- Μετά την επανάσταση του Λέοντα Καλέργη και των Ψαρομιλίγγων, οπότε μάλιστα καθορίστηκαν επακριβώς και τα όρια της απαγορευμένης περιοχής (1343).

- Μετά την καταστολή της ανταρσίας των φεουδαρχών (επανάσταση του Αγίου Τίτου) και της επανάστασης των αδελφών Κα-λεργών το έτος 1364.

Η επανάσταση αυτή υπήρξε η τελευταία προσπάθεια των Κρητών να αποτινάξουν τον ενετικό ζυγό, μετά δε την ατυχή έκβασή της ουσιαστικά σταμάτησε κάθε επαναστατική δραστηριότητα στο νησί.

Το διάταγμα λοιπόν του 1364 για την ερήμωση του Λασιθίου τηρήθηκε αναγκαστικά, αφού δεν υπήρχαν πια επαναστάτες για να το παραβούν.

Το έτος 1390 η Βενετία αντιμετώπιζε σοβαρό επισιτιστικό πρόβλημα. Έγινε λοιπόν πρόταση να θεσπιστούν κίνητρα για την ανάπτυξη της σιτοκαλλιέργειας στην Κρήτη, από την οποία όμως ρητά εξαιρέθηκε το Οροπέδιο.

Η πρώτη διακοπή του καθεστώτος ερήμωσης έγινε το 1463. Τότε προκειμένου να παραχθεί αρκετό σιτάρι για να καλυφθούν έκτακτες στρατιωτικές ανάγκες, αποφασίστηκε να διακοπεί η ερήμωση του τόπου και να ξανακαλλιεργηθεί ο κάμπος. Η διακοπή αυτή κράτησε μέχρι το 1471.

Η δεύτερη διακοπή έγινε στις αρχές του 16ου αιώνα το έτος 1514. Οι Ενετικές αρχές εκτιμώντας ότι δεν υπήρχε πια κίνδυνος επαναστατικής δράσης, αποφάσισαν να διακόψουν την ερήμωση του Οροπεδίου και να δώσουν για καλλιέργεια το ανατολικό τμήμα του κάμπου, που δεν καλυπτόταν από τις πλημμύρες. Η καλλιέργεια αυτή έγινε για λογαριασμό του Δημοσίου από κατοίκους του Χάνδακα, που νοίκιαζαν τα χωράφια. Για τις καλλιεργητικές εργασίες χρησιμοποιούσαν γεωργούς από τα κοντινά χωριά, απόγονους ίσως των παλιών κατοίκων, που ανέβαιναν στο Λασιθί και διέμεναν εκεί σε πρόχειρες εγκαταστάσεις, όσο και αν διαρκούσε η δουλειά (σπορά, θερισμός).

Ο τρόπος αυτός καλλιέργειας του Λασιθίου κράτησε ως το 1545 όταν, ως γνωστό, τα χωράφια του Οροπεδίου μοιράστηκαν σε πρόσφυγες από το Ναύπλιο και τη Μονεμβασία.

Με την μόνιμη εγκατάσταση των Πελοποννησίων προσφύγων στο Οροπέδιο έληξε η μακριά περιόδος ερήμωσης του.

Στο ερώτημα κατά πόσον εφαρμόστηκαν στην πράξη οι κατά καιρούς αποφάσεις ερήμωσης, η απάντηση είναι δύσκολη, λόγω πενιχρότητας των σχετικών στοιχείων.

Εκτός από τις πληροφορίες των ιστορικών σχετικά με τη χρησιμοποίηση του Οροπεδίου σαν βάση και ορμητήριο των επαναστατών όλες τις εποχές, περιλαμβανομένης και της ερημώσεως του 14ου και 15ου αιώνα, έχουμε την πολύ ενδιαφέρουσα μαρτυρία του Φλωρεντιανού μοναχού Buonfondonti που επισκέφθηκε το Λασιθί την άνοιξη του 1415 δηλ. στο μέσο περίπου της περιόδου ερήμωσής του. Ο ξένος επισκέπτης περιγράφοντας το Οροπέδιο το χαρακτηρίζει σαν ένα γόνιμο τόπο, μόνο που οι φεουδάρχες δεν επιτρέπουν την καλλιέργεια του από φόβο των χωρικών. Αναφέρει επίσης ότι συνάντησε ένα αναρίθμητο πλήθος κοπαδιών μεγάλων ζώων, αγιών και προβάτων, που έβοσκαν στην πεδιάδα και ότι στη νότια πλευρά του Οροπεδίου υπάρχει η εκκλησία του Αγίου Κυρήλλου. Στο ερημητήριο αυτό θα πρέπει να φιλοξενήθη

στον μια βραδιά.

Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει ότι ενώ ήταν σε ισχύ το διάταγμα ερήμωσης του 1364, υπήρχε κατάφορη παραβίασή του, αφού ένας μεγάλος αριθμός ζώων με αυτούς που τα επερι- ποισύνιο, καθώς και κάποιοι μοναχοί διέμεναν εκεί.

Οι διαταγές λοιπόν ερημώσεως που εκδίδονταν κατά καιρούς, θα πρέπει να παραβιαζότανε συχνά.

Β)

Οι πληροφορίες του Ολόκαλου.

Ο Ιεραπετρίτης Νοτάριος αναφέρει τη Μονή Αγίας Παρασκευής σε δύο έγγραφα του. Πρόκειται για δύο διαθήκες που συντάχθηκαν στο χωριό Ανατολή Ιεράπετρας στις αρχές του 16ου αιώνα.

- Η πρώτη ανήκει στον Κ. Μαλαθρά, κάτοικο Ανατολής, έχει ημερομηνία 25 Μαρτίου 1526 και μ' αυτήν ο διαθέτης αφήνει, με ορισμένες προϋποθέσεις, κάποια περιουσιακά στοιχεία **"ης την Αγίαν Παρασχεβήν στο Καμινάκιν να αναστένονν το μοναστήριον..."** Από την τελευταία φράση μπορεί να υποθέσει κανείς ότι το μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής υπήρχε από παλαιότερα και τώρα έγινε αναστήλωση του, η οποία το 1526 δεν είχε ακόμα ολοκληρωθεί.

- Η δεύτερη διαθήκη ανήκει στην Χενού συζ. Νικηφόρου Φούλη Μαυρομιχάλη, πιθανότατα κάτοικο επίσης Ανατολής, έχει ημερομηνία 30 Ιουνίου 1538 (είναι δηλ. μεταγενέστερη κατά 12 χρόνια από την πρώτη). Μ' αυτήν η διαθέτιδα αφήνει ένα χρηματικό ποσό στους γονείς της, με τον όρο εάν δεν εμφανισθούν **"να πένουν τα πενήντα νιέρπυρα εν τη Μονή της Αγίας Παρασκευής στο Καμινάκι..."**

Από τα δύο αυτά νοταριακά έγγραφα προκύπτει χωρίς αμφιβολία ότι στις αρχές του 16ου αιώνα, πριν ιδρυθούν οι μονές Κρουσταλλένιας και Αγίας Πελαγίας στο Λασιθί, λειτουργούσε ήδη το Καμινάκι Μονή τιμωμένη στο όνομα της Αγίας Παρασκευής

Γ. Από ποιον και πότε ιδρύθηκε η Μονή.

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό με όσα στοιχεία διαθέτουμε σήμερα δεν είναι δυνατή και γι' αυτό κάνουμε μόνο υποθέσεις.

Κατ' αρχήν φαίνεται πως δεν πρόκειται για ίδρυση αλλά για αναστήλωση παλαιότερης μονής, αφού στο πρώτο και παλαιότερο έγγραφο αναφέρεται σαν σκοπός της δωρεάς η αναστήλωση της μονής **"...ν' αναστένονν το μοναστήριον"**.

Ιδρυτής ή αναστηλωτής της μονής αυτής θα ήτο κάποιος μοναχός προερχόμενος πιθανόν από κάποιο μοναστήρι της περιοχής Ανατολής. Αυτός θα συνόδευε τους γεωργούς που θα εκτελούσαν στο Οροπέδιο τις καλλιεργητικές εργασίες, που είχε επιτραπεί να γίνονται εκεί μετά την δεύτερη διακοπή της ερημώσεως το 1514.

Για τις εργασίες αυτές ασφαλώς θα χρησιμοποιούντο κάτοικοι των χωριών που βρίσκονταν κοντά στο Λασιθί, όπως η Ανατολή, και οι οποίοι πιθανόν να ήσαν απόγονοι των ξεριζωμένων κατοίκων του Οροπεδίου που δεν ξέχασαν τον τόπο της καταγωγής των, τον οποίο με ευγνωμοσύνη περιλαμβάνουν στις διαθήκες τους. Αλλά ακόμη και να μην ήσαν παλαιοί Λασιθιώτες, με τις τακτικές επαφές π ο' είχαν με το Οροπέδιο, το αγάπησαν και τιμητικά το αναφέρουν στην διαθήκη τους.

Α. Άλλα στοιχεία για την ύπαρξη της Μονής.

Η λειτουργία Μονής της Αγίας Παρασκευής στο Καμινάκι προκύπτει από πηγές των αρχών του 16ου αιώνα. Αν και έκτοτε δεν υπάρχουν άλλες σχετικές πληροφορίες, ορισμένα στοιχεία και ενδείξεις στηρίζουν την πρώτη πληροφορία.

α) Στοιχείο πρώτο η ύπαρξη και σήμερα στο Καμινάκι εκκλησίας αφιερωμένης στην Αγία Παρασκευή. Πρόκειται για τον ενοριακό ναό του χωριού, μια δίκλιτη βασιλική, τη: οποίας το ένα κλίτος είναι αφιερωμένο στα Εισόδια της Θεοτόκου που ανεγέρθη το 1820, το δε άλλο στην Αγία Παρασκευή που κτίστηκε το 1895.

Όπως μας πληροφορήσε ο εφημέριος τον ναού αιδ. παπά - Κάλλιστος Τζεργιάς:

- Η ανέγερση του κλίτους της Αγίας Παρασκευής πραγματοποιήθηκε επειδή στην θέση αυτή βρέθηκε μια μικρή εικόνα της Αγίας.

- Επίσης όταν πριν από μερικά χρόνια έγιναν ορισμένες ενέργειες συντηρήσεως του ναού, αποκαλύφθηκε ότι το κάτω τμήμα της κόγχης του ιερού φαινότανε πιο παλιό και έμοιαζε να ανήκει σε άλλη προγενέστερη εκκλησία.

Τα στοιχεία αυτά μαρτυρούν ότι ο σημερινός ναός κατέχει την θέση κάποιου παλαιότερου.

β) Στοιχείο που ενισχύει την ύπαρξη παλαιάς μονής στο Καμινάκι αποτελεί και η μέχρι των αρχών του αιώνα μας διατήρηση εκεί μετοχίου της Μονής Επανωσήφη. Το μετόχι αυτό είναι ίσως ό,τι απέμεινε από την παλιά μονή της Αγίας Παρασκευής, που σε άγνωστο χρόνο περιήλθε στην δικαιοδοσία της ισχυρής Ηρακλειώτικης Μονής, που την απορρόφησε για να καταλήξει σε ένα απλό μετόχι του Επανωσήφη.

Το μόνο που μένει μετά την εκποίηση του μετοχίου αυτού στις αρχές του αιώνα μας είναι δυο - τρία τοπωνύμια (Μοναστηριακά, σία Κελλιά των Καλογέρων κλπ.) και κάποιες παραδόσεις σχετικά με τους επιστάτες της μονής. Αλλά γι' αυτά σε άλλη ευκαιρία.

Ι. Μ. ΚΑΡΑΒΑΛΑΚΗΣ